

Panevėžio rajono kultūros paminklų apsaugos tarnyba

PANEVĖŽIO RAJONO ARCHITEKTŪROS PAMINKLAI

A. Bočiulytė, R Juknevičius

Panevėžys, 1995

Turinys

(vadas.....	3 psl.
R Juknevičius. Buvęs Bistrampolio dvaras.....	4 psl.
P Juknevičius. Memencių koplytėlė.....	6 psl
A. Bočiulytė, Nevėžniškių koplyčia.....	7 psl
A. Bočiulytė. Rodų koplyčia.....	8 psl.
R Juknevičius. Smilgių bažnyčia.....	9 psl
R Juknevičius. Tiltgalių koplyčia.....	11 psl
A. Bočiulytė. Ustronės sodyba: namas ir svimas.....	12 psl.
R Juknevičius. Urbanistikos paminklai.....	14 psl
Leidinyje panaudotų architektūros terminų žodynas.....	15 psl

A. Bočiulytė, P. Juknevičius

Panevėžys, 1995

Architektūros paminklai **yra** svarbi mūsų kultūros paveldo dalis. Tai pastatai ir jų ansambliai, liaudies architektūros statiniai, gamtiniai ландшаftai. Nors architektūros paminklų mūsų rajone nedaug, bet galima didžiuotis, kad turime būdingų baroko, rokoko ir klasicizmo stilių kūrinių. Kartu su architektūros aprašomi ir rajono ribose esantys urbanistikos paminklai. Visuomenės užduotis yra išsaugoti meno vertybes, sukurtas protėvių.

Šio leidinio tikslas - trumpai supažindinti su rajone esančiais architektūros lobiais. Kartu nurodoma populiariausia ir lengviausiai prieinama literatūra apie minimus paminklus. Leidinio gale pateikiama čia panaudotų architektūros terminų žodynelis.

Autoriai tikisi, kad leidinys pasitarnaus besidomintiems kultūros palikimu, padės populiarinti architektūrinį palikimą.

Buęs Bistrampolio dvaras

Vietinės reikšmės architektūros paminklas (AIV 902)

Vienas iš nedaugelio Lietuvoje išlikusių dvarų ansamblių yra Bistrampolyje. Buvusi dvaro sodyba yra Ramygalos apylinkėje, Bistrampolio kaime 600 m į rytus nuo kelio Kėdainiai - Panevėžys.

Iš buvusios dvaro sodybos išlikę 10 statinių ar jų fragmentų. Neiškilo medinis kumetynas, medinė kalvė, mūrinis vandens malūnas, medinė paukštidė. Neiškilo ažuolinis stulpas su varpu, mūriniai vartai su metaline varčia ir ažuolinė tvora.

Vertingiausia ansamblio dalis - centriniai rūmai, vėlyvojo klasicizmo stiliaus statinys. Jie orientuoti įstrižai pasaulio šaliai, nes centrinis įėjimas orientuotas į pagrindinį kelią. Rūmai mūriniai, dviejų aukštų, stogas dvišlaitis valminis, stačiakampio plano, 32 x 18 m dydžio. Pagrindinis fasadas su arkada ir kolonomis akcentuotu centriniu rizalitu nukreiptas į šiaurės vakarus. J antrą rūmų aukštą vedančios paradinės laiptinės abiejose pusėse yra dvi simetrinės nišos, kuriose anksčiau būta gipsinių skulptūrų.

Pirmajame rūmų aukšte, kuris tarnavo ir administraciniais tikslams, buvo svečių kambariai - beveik visa. dešiniąją pirmojo aukšto pusę užėmė didelė priėmimų sale. Antrasis aukštas buvo skirtas reprezentaciniams tikslams. Jame buvo įrengti didesni ir mažesni salonai, valgomasis, kabinetas ir biblioteka. Dviejuose kambariuose buvo židiniai, kituose - stačiakampės ar trikampės glazūruotų kokių krosnys.

Buvusi vežiminė - neogotikos stiliaus, vieno aukšto, stačiakampio plano su aukšta pastoge, 29 x 15 m dydžio pastatas. Jis puošnus, gausiai dekoruotas, raudonų plytų mūro tinkuotomis sraumomis ir plačiomis arktnėmis, apvaliomis langų ir durų angomis, piliastrais. Fasada plokšti, centruoti ir tolygūs, vidaus planinė struktūra - salinė. Stogas-dvišlaitis.

Buęs žirgynas - neogotikinio stiliaus, vieno aukšto, stačiakampio plano, 28 x 14 m dydžio pastatas. Pastatas puošnus, gausiai dekoruotas raudonų plytų tinkuoto mūro karnizais, apvadais, piliastrais. Fasada - plokštuminiai, tolygūs. Vidaus planinė struktūra - salinė. Stogas - dvišlaitis.

Buvusi ledainė - vieno aukšto, su rūsiu, beveik kvadratinio plano 7,5 x 7,6 m dydžio išlikę akmeninio pastato fragmentai. Nepaprastai dekoratyvus akmens mūras skaldyti stambūs akmenys derinami su smulkios frakcijos tamsia skalda. Angų sąramos - raudonų plytų mūro. Fasada - plokštuminiai, simetriški ir tolygūs. Vidaus planinė struktūra - narvelinė.

BISTRAMPOLIO DVARO RŪMAI. J. Ambraškės nuotr.

Angų sąramos - raudonų plytų mūro. Fasada - plokštuminiai, simetriški ir tolygūs. Vidaus planinė struktūra - narvelinė.

Buęs sodininko namelis - vieno aukšto, stačiakampio plano, 13 x 9 m dydžio, mūrinis, tinkuotas pastatas dvišlaičiu valminiu stogu. Fasada - plokštuminiai, centruoti saikingai dekoruoti karnizu. Vidaus planinė struktūra -

koridorinė.

Buvęs rūsys su pavėsiene - apipilti žemėmis, išlikę užžėlę statinio fragmentai. Patalpa buvusi šešiakampio plano su prieangiu ir cilindrinų plytų skliautu.

Buvęs tvartas - vieno aukšto, stačiakampio plano, 40 x 16 m dydžio, dvišlaičiu pusvalmimu stogu pastatas. Fasada - plokštuminiai, tolygūs, netinkuoti. Gausiausiai dekoruotas šiaurės vakarų fasadas - tinkuoto mūro detalėmis, karnizu, apvadais. Vidaus planinė struktūra - koridorinė narvelinė.

Buvęs kluonas - vieno aukšto, stačiakampio plano, 47 x 11 m dydžio, dvišlaičiu stogu pastatas. Sienos medinių rąstų tarp akmens mūro stulpų, kurių kampai aptinkuoti. Fasada plokšti, tolygūs. Frontonai buvę dekoruoti pjaustinėtomis dailintėmis. Vidaus planinė struktūra - salinė.

Buvę arklidės - "T" raidės plano, vieno aukšto, su buvusia arkada, dvišlaičiu stogu. 43 x 16 m ir 14 x 13 m dydžio pastatas. Sienos akmens mūro su raudonų plytų mūro tinkuota apdaila. Fasada plokštuminiai, tolygūs, pietvakarinis - tūrinis centruotas. Fasaduose - puošnus raudonų plytų mūro dekoras, daug arkinių sąramų languose, duryse. Vidaus planinė struktūra - salinė narvelinė.

Buvusi elektrinė - vieno aukšto stačiakampio plano dvišlaičiu su t OGU pastatas, matyt dvaro ansamblyje atsiradęs vėliau.

Parkas savo kompozicija individualus, kompaktiško silueto, 3,5 ha dydžio, n&tasykinio stačiakampio formos. Iš vskarų pusės ji akcentavo medžiais apšodintas kelias, iš kitų pusių - grioveliai, medžių eilės ir tvoros. Parko planas - mišraus tipo su geometriškai suskaidyta paradine dalimi ir tolimesne landšaftine dalimi. Pagrindinis rūmų parteris su apvaliu gėlynu apšodintas karpomų krūmų gyvatvore ir alyvomis. Parke auga 13 vietinių ir 3 introdukuotos medžių rūšys, krūmų atitinkamai 4 ir 3 rūšys. Gausiausiai paplitę mažalapės "liepos, paprastieji klevai, paprastieji uosiai, pilkosios tuopos, paprastosios alyvos ir jazminai. Kiek retesni augalai: europinis ožekšnis, kanadinė tuopa, europinis maumedis.

Dvarą visą laiką valdė Bistramų giminė. XVII a. pab. - XVIII a.pr. Bistramai isigijo du palivarkus Juodos slėnyje. Abu palivarkai buvo vadinami Barklėiniais. Patoqumo dėlei, kad atskirti, vienas dvaras buvo pavadintas Karaliava, o kitas Bisirampoiu. Abi valdas XVIII a. pab. sujungė Karolis Bistramas. Jo sūnus Karolis (1819- 1887 m.) buvo Upytės pavieto bajorų maršalka. Jam valdant Bistrampolj buvo formuojama dabartinė dvaro sodyba. Parkas įveistas ar performuotas XIX a, p r., nors atskiri medžiai senesni už patį parką. Dvaro rūmai užbaigti statyti 1850 metais. Viso ansamblio statyba užtruko iki 1863 - ūjų metų. Įrašas tvarto frontone liudija, kad jis statytas 1854 metais.

Po Karolio Bistramo dvarą valdė Tadeušas Bistramas. 1940 m. nacionalizuojant dvarą, savininkais nurodyti jo įpėdiniai. Pokario metais dvare buvo įsikūręs Panevėžio hromelioracijos technikumо mokomasis ūkis, vėliau - Uliūnų tarybino ūkio gamybinis centras.

Literatūra

1. Juknevičius P. Bistramai II Panevėžio balsas. 1993 m. Lapkričio 4 .
2. Juknevičius P. Bistrampolis II Tėvynė. 1983 m. Rugsjūčio 4 .
3. Juknevičius P, Bistrampolis II Senvagė. 1992 m. Nr.5. P. 4-5.
4. Juknevičius P. Dar kartą apie Bistrampolj ir apie Bistramus II Panevėžio balsas. 1994 m. Kovo 15 .
5. Tauras A. Mūsų parkai. V., JSS9. R 41.

Memenčių koplytėlė

Vietinės reikšmės architektūros paminklas (AtV 527)

Koplytėlė yra vakarinėje kelio Berniūnai - Upytė pusėje, 100 m į pietvakarius nuo buvusio Memenčių dvaro.

MEMENČIŲ KOPLYTĖLĖ. J. Ambraškos nuotr.

Koplytėlė pastatyta iš plytų ir lauko akmenų, dengta keturšlaičiu skardiniu stogu, virš kurio - metalinis kryžius. Koplytėlė yra apie 10 m aukščio, 2,6 x 2,6 m dydžio. Medinė Kristaus, nešančio Kryžių, skulptūra apie 2 m aukščio.

Cokolis kvadratinio plano, aptaisytas tamsiais akmenimis. Viršutinė koplytėlės dalis - keturių kolonų atvirų arkų portikas. Keturios apvalios kolonos remia antablementą, kurio architravas pro - filiūtas, o pastogės karnizas su modiljonais. Baltai tinkuoti orderio elementai efektingai išryškėja virš tamsaus cokolio. Koplytėlė - gerų proporcijų, vėlyvojo klasicizmo stiliaus memorialinis statinys.

Koplytėlės cokolyje esantis įrašas byloja, kad ją 1861 m. pastatė Simonas Tauginas (Szymon Towgin). Tauginai valdė šalia esantį Memenčių dvarą. Kai kas mano, kad koplytėlė pastatyta baudžiamos panaikinimo proga.

1979 m. perdengtas koplytėlės stogas, suremontuotas kryžius. 1976 m. koplytėlė naujai aptinkuota, skarda uždengti

karnizai. 1993 m. sausio mėnesį vėtra nuplėšė stogą. Koplytėlę būtina tvarkyti.

Literatūra

Juknevičius P. *Memenčių koplytėlė*// *Tėvynė*. 1986. Gruodžio 27.

Nevežninkų koplyčia

Vietinės reikšmės architektūros paminklas (AtV 1071)

Nevežninkų koplyčia yra 0,4 km į šiaurę nuo Nevežninkų dvaro, 0,7 km į pietus nuo Nevėžio ir Liepupio upelio santakos, Papiškių kaimo kapinių pietinėje dalyje. Koplyčia mūrinė, 30 x 10 m dydžio, šiaurinėje dalyje praplatinta. Koplyčios sienos - skeltų lauko akmenų su skaldytų akmenukų užpildais siūlėse, apie 1 m storio. Ypač puošnus pagrindinis fasadas, kurio centrinę dalį skaido keturi skeltų akmenų piliastrai. Jie puošti profiliuotais kapiteliais.

Šoniniai fasadai daug kuklesni. Juos juosia profiliuotas tinkuotas kamizas. Langai pusapskritimio formos, subtiliai puošti tinkuotais apvadais.

Koplyčia - vienanavė su dviem nedidelėm patalpom abiejose prieangio pusėse.

Remiantis buvusios koplyčios savininkės V. Macijauskienės, gyvenančios JAV atsiminimais, viduje buvo du altoriai. Balkonėlyje, virš prieangio, buvo altorius su Aušros Vartų Marijos atvaizdu. Jis buvo atiduotas Panevėžio švč. Trejybės bažnyčiai. Už minėto altoriaus buvo vargonėliai, sunaikinti Pirmojo pasaulinio karo metais. Bažnyčios vidų nuo prieangio skyrė dvi medinės pertvaros. Prieangio dešinėje buvo kambarys su medinėm grindim, skirtas apsilankančiam kunigui. Kairėje - nesutvarkyta patalpa, be grindų.

Koplyčios viduje, kairėje pusėje, buvo klausykla. Grindys - dažytos, lubos puoštos piešiniais kurie dabar dar išlikę.

Tiksli koplyčios pastatymo data nėra žinoma. Pasak padą - vimo, ji stovi ant vergų supilto kalnelio. Iš architektūrinio stiliaus galima spręsti, kad ji statyta vėlyvojo klasi - cizmo periode, iki 1880 m.. Koplyčia yra Ne - vēžninkų dvaro sody -

NEVĖŽNINKŲ KOPLYČIA. J. Ambraškos nuotr.

bos ansamblio dalis. Koplyčia priklausė Eidrigevičiams. Ja naudojosi ne tik dvaro šeimyna, bet ir aplinkinių kaimų - Kaimėnų, Papiškių gyventojai. Iš viso tilpdavo apie 300 žmonių. Ypač buvo populiarios gegužinės pamaldos.

Po Antrojo pasaulinio karo koplyčioje buvo įrengta elektrinė, vėliau - trašų sandėlis. Šiuo metu paminklą būtina konservuoti pagal paruoštą projektą.

Literatūra

1. Bočiulytė A. *Su pjautuvu ir kūju ? II Tėvynė*. 1991. Kovo 5.
2. Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios. Panevėžio vyskupija. Chikago, Illinois*. 1984. T. 4. P. 245.
3. Staniūnienė L, Juknevičius P, Bočiulytė A. *Nevežninkų koplyčia II Panevėžio rytas*. 1992. Lapkričio 21.

Koplyčia yra 400 m į vakarus nuo tilto per Upytės upelį kelyje Panevėžys - Kėdainiai, 150 m į pietus nuo Rodų gamybinio centro. Stovi kalvelėje, apaugusioje krūmais, buvusio Rodų II dvaro teritorijoje.

Koplyčia - mauzoliejus statyta iš lauko akmenų, skaldos ir plytų. Smailiaarkės angos ir piliastrai skaldo fasadus, o kampus vertikaliai paryškina smailūs bokšteliai.

Koplyčia statyta 1861 m.. Jos projekto autorius - žymus italų architektas L. C. Anikinis. Manoma, kad pagal jo projektus Roduose buvo pastatyti akmenis ir skaldos mozaikos svirnas (1842 m.) ir vandens malūnas. Svarbiausi šio autoriaus darbai yra Raudondvario ir Biržų bažnyčios. L. C. Anikinio sukurti pastatai yra itin reikšmingi ir būdingi romantizmo epochos architektūrai.

Koplyčia priklauso garsiai Švoinickių giminai. Jos atstovai dalyvavo visuose trijuose sukilimuose prieš carizmą.

Koplyčios viduje yra palaidoti šios giminės nariai. Specialią vietą sau pasirinko koplyčios statytojas Kazimieras Švoinickis. Ji buvo atskirta ažurinėmis iš geležies iškaltomis durelėmis, o jos papuoštos dvarininko inicialais bei pusmėnuliu ir

šešiakampe žvaigždė (Lelivos herbo - Monvydų giminės simboliais).

Sienoje priešais duris buvo langelis. Ši vieta buvo skirta karstui. Aplink - vietos žvakidėms ir atvykusiems žmonėms.

Po koplyčia buvo gilus rūsys - mauzoliejus.

Koplyčių puošė nuostabus altorius, o nedidelėje varpinėje skambėdavo varinis varpelis.

K o p l y č i o j e

palaidotas XIX-XX a. pradžios dailininkas, 1863 m. sukilimo dalyvis Romanas Švoinickis. Vertingų dailininko paveikslų yra Lietuvos muziejuose, Krekenavos bažnyčioje.

Romano Švoinickio dėka Rodų dvaras, kaip liudija kultūros istorikas M. Brenšteinas, buvo tikras muziejus* Jo kolekcija, sudarė archeologinių radinių, senovinių baldų, drabužių ir ginklų skyriai. Oeje, šiandien visos vertybės yra dingę. Pati koplyčia tarybiniais metais buvo plėšiama ir niokojama.

Šiuo metu koplyčia konservuota, vidus neatkurtas.

Literatūra

1. Atkočiūnas J. *Rodai ir jų gyventojai // Tėvynė. 1989. Liepos 4.*
2. Gimbutienė I. *Bėgo gyvenimas Roduose // 1989. Balandžio 22.*

RODŲ KOPLYČIA. J. Ambraškės nuotr

3. Gimbutienė I. Mes įvažiavome iš Rodų // Tėvynė. 1991. Rugsėjo 20.
4. Gimbutienė I. Taip ir palikome Rodus II Tėvynė. 1992. Rugsėjo 4.
5. Imbrasas A. Rovėm krūmeliu prie Rodų Bažnyčios II Tėvynė. J 989. Gegužės 20.
6. Kavaliauskas A. Apie vieną kultūros žiedą • "Kultūriniame žiede" II Tėvynė. 1989. spalio 22.
7. Kviklys B. Mūsų Lietuva. V., 1991. R 596.
8. Lietuvos statybos ir architektūros meistrai. L. C. Anikinis ir J. Votėris II Stūtybs architektūra. 1994. Nr. 2. P. 31.
9. Taip ji atrodo šiandien II Tėvynė. 1990. Lapkričio 10.

Smilgių bažnyčia

Respublikinės reikšmės architektūros paminklas (Atr 131)

Bažnyčia medinė, kryžminio plano, trijų navų, dviejų zakristijų. Bažnyčios ilgis 28 m, plotis 18 m, aukštis 9 m ir 15 m.

Centrinė nava didė, šoninių beveik nėra. Pastato vidų į navas dalija ploni mediniai stulpai - kolonos. Keturios medinės kolonos sujungtos pusapvalia arka. Plati bažnyčios presbiterija užsibaigia negilia trisiene apside. Chorus

SMILGIŲ BAŽNYČIA. J. Ambraškos nuotr.

remia keturios kolonos. Pagrindinės bažnyčios navos lubos lygios, šoninių - nežymiai išgaubtos. Langų arkos pusapvalės, langai spalvoto stiklo.

Interjere dominuoja rokoko stiliaus centrinis altorius - respublikinės reikšmės dailės paminklas (DR 809).

Abu šoniniai altoriai barokiniai, santūresnių formų. Jie - vietinės reikšmės dailės paminklai (DV 1917). Smilgių bažnyčioje yra dar keli dailės paminklai: skulptūra "Šv. Arkangelas Gabrielius" (DV 1916), paveikslai "Šventoji šeima"(DV 1914) ir "Šv. Ona" (DV 1915). Vargonų prospektas neogotiškų formų. Bažnyčios sienos statytos iš tašytų pušinių rąstų, sunertų išpjovomis. Sienos vertikaliai apkalto lentomis. Stogas dengtas cinkuota skarda. Bažnyčios fasadai sudėtingo architektūrinio sprendimo, pajvairinti laužytomis formomis. Pagrindinis fasadas padalintas į du tarpsnius stoginuku. Išraiškingus bokštus vainikuoja aštuonbriauniai būgnai su grakščiais šalmais, virš kurių - iš metalo nukalti kryžiai (vietinės reikšmės dailės paminklai DV 1918). Bažnyčios bokštai išsikiša iš už navų. Tarp bokštų yra banguoto kontūro frontonas su bokšteliu. Šoninius fasadus pagyvina laužyti mansardinės formos stogai ir dideli pusapvalių arkų langai.

Pirmoji bažnyčia Smilgiuose pastatyta 1655 -1661 metais. 1730 metų vizitacijos akte rašoma, kad 1661 m. pastatytoji bažnyčia apie 1690 metus buvo naujai perstatyta. Ji išstovėjo iki 1781 metų. Iki mūsų dienų išlikusi bažnyčia pastatyta 1764 metais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininko padėjėjo, Šeduvos seniūno Jurgio Flemingo, Smilgių klebono Antano Vaitelio ir parapijiečių lėšomis. 1858 metais bažnyčios frontonas ir bokštai iš dalies perstatyti, bokštų kupolai apdengti angliška skarda. 1873 m. klebono Jono Radavičiaus rūpesčiu jau kryptanti bažnyčia sutvirtinta sąvaržomis, naujai apkalta lentomis, viduje sienos bei lubos iškalto drobe ir nudažytos. XIX a. antroje pusėje vietinis meistras Jonas Balčius - Baičiauskas tris rokokokinius presbiterijos altorius sujungė į vieną - dabartinį centrinį altorių. XX a. buvo paaukštinti akmens mūro pamatai, šventorius aptvertas akmenine tvora. 1961-1980 metais bažnyčioje padarytas einamasis remontas: perdengtas stogas, remontuoti kryžiai, bažnyčia perdažyta. 1983-1984 metais bažnyčioje įrengtas centralinis apšildymas iš požeminės katilinės. Atliktas remontas: sutvirtinti balkiai, pakeista kertinė siena, sienos iš vidaus iškalto kartonu, naujai perdaryti langai.

Literatūra

1. Juknevičius P. *Rajono architektūros perlas ir Tėvynė*. 1985. Birželio 27.
2. Juknevičius P. *Smilgių apylinkėmis // Panevėžio balsas*. 1991. Liepos 16.
3. *Katalikų kalendorinis žinynas* 1989. K. V. 1989. P. 372.
4. Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios: Panevėžio vyskupija. Chikago, Illinois*. 1984. T. 4. P. 371-375.
5. Misius K, Šimkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*. V. 1993. P. 318-319.

Tiltagalių koplyčia

Vietinės reikšmės architektūros paminklas (AtV 526)

Yra Karsakiškio apylinkėje, Tiltagalių kaime, apie 450 m į šiaurę nuo kelio Kupiškis - Panevėžys.

Koplyčia stovi lygioje vietoje, Tiltagalių kapinių viduryje. Pagrindinis koplyčios fasadas atgręžtas į šiaurę. Į šiaurės rytus nuo koplyčios, netoli kapinių tvoros, stovi varpinė.

Koplyčia stačiakampė, 13 X 11 m dydžio, su trisiene apside. Pietvakariniame apsidos šone yra žemas priestatas, perstatytas 1993 metais.

Koplyčia sumūryta iš lauko akmenų, sienų paviršius išlygintas kalkių skiediniu, į kurį prikamšyta skaldos akmenukų. Koplyčios kampai bei angokraščiai - iš plytų, tinkuoti ir baltinti. Stogas dvišlaitis, 1981 m. apdengtas šiferiu.

Interjere dominuoja sunkių proporcijų, liaudiškų formų poMchromuotas altorius. Abipus jo apsidos sienas puošia primityvus girliandų piešinys. Koplyčios šoninės sienos baltintos, dekoruotos smulkiais žiedeliais. Vargonų chorą laiko du daugiakampio skerspjūvio mediniai stulpai.

Koplyčios fasadai - santūrūs, be karnizų, su nedideliais, stačiakampiais, retai išdėstytais langais, kuriuos juosia lygūs apvadai. Sienų paviršių pajvairina prikamšytų akmenukų mozaikiniai piešiniai: kryželiai, ratukai, metų skaičiai, įvairios figūrėlės. Sukamšyti į džiūstantį skiedinį akmenėliai turi funkcine paskirtį! daro atsparesnį sienos paviršių. Kartu yra tam tikra meninė vertė. Mozaika, išbarstyta tarp stambiųjų granito dėmių, jungia jas į vieną dekoratyvini derinį. Be to, sušvelnina kontrastus, suteikia plokštumoms gyvumo ir jaukumo, sustiprina šventiškumo įspūdį. Tyrinėtojų nuomone, Tiltagalių koplyčios mozaika yra psichologiškai įdomus senovės pagoniškosios simbolikos, krikščionybės vaizdinių ir pasaulietiškių motyvų derinys.

Koplyčios sienose išdėlioti skaičiai liudija, kad ji pastatyta 1858 - 1859 metais. Kaimo gyventojų lėšomis koplyčią pastatė vietiniai meistrai. Leidimą statyti davė žemaičių vyskupas M. Valančius. Tiltagaliečiai išsaugojo vyskupo 1859 m. birželio 16 dieną Varniuose pasirašytą raštą. Jį vyskupas M.Valančius parašė po to, kai 1858

metais vizitavęs Kupiškio dekanatą, buvo sustojęs pailsėti pas Tiltagalių kaimo gyventojus. Jie išprašė vyskupo leidimą pastatyti kapinėse koplyčią.

Literatūra

1. Daniliauskas A. XIX a. Lietuvos mūro pastatų akmenų mozaika // Kraštotyra, V., 1982. T. 14. P. 64-66.

2. Juknevičius P. Architektūros

TILTAGALIŲ KOPLYČIA. J. Am braškos nuotr.

paminklas Tiltagaliuose II Kultūros paminklai. T. 1. V, 1994. P.94-95.

3. Juknevičius P. Tiltagalių architektūros paminklas II Tėvynė. 1990. Lapkr. 7.

4. Juknevičius P. Tiltagalių koplyčia II Tėvynė. 1987. Gegužės 19.

5. Juknevičius P. Vyskupo Motiejaus Valančiaus pasirašytas dokumentas II Panevėžio rytas. 1993, Sausio 23.

6. Naujokaitis A. Tiltagalių šv. Mykolo koplyčia. // Lietuvos ūkininko patarėjas. 1991. Kovo 22-23. P. 3.

Ustronės sodyba: namas ir svirnas

Vietinės reikšmės architektūros paminklas (AtV 908)

USTRONĖS SODYBOS NAMAS.

J. Ambraškos nuotr.

Sodyba yra 1,1 km į pietvakarius nuo kelių sankryžos Naujamiestis - Krekenava, Ūdrai - Pabiržiai, Vadakties upelio kairiajame krante.

Vietovė kalvota, miškinga. Vienkiemį supa vingluotas upelis Vadaktis. Šalia sodybos išlikęs didelis vaismedžių sodas.

Į kalną kylantis lakas veda link namo, siauru taku sujungtu su kiemu, kur stovėjo kluonas ir tvartas.

Namas ir svirnas išdėstyti netradiciškai: namas stovi galą į

svirną, yra pietinėje sodybos dalyje.

Sodybos namas yra netradicinis XIX a. pabaigos vietinių meistrų statinys. Namų pamatai iš akmens mūro, aukštesni pietrytinėje dalyje. Sienos - iš rąstų, sujungtų į sąsparas. Stogas pusskliautis, gegninės konstrukcijos. Namas stačiakampis, ilgas, devynių patalpų su rūsiu ir mansarda rytiniame gale. Namų centre yra virenė. Ji sumūryta iš raudonų plytų, su stambiu kaminu. Virtuvėje, priemenėje ir virenėje - plakta molio asla, kiti kambariai su grindimis. Sienos tinkuotos, lubos sudėtos ant sijų. Tradiciškai šalia priemenės šliejasi kamara ir virtuvė su valgomuoju. Kambarys už virenės buvo skirtas vaikams. Rytinio galo patalpos buvo vadinamos didžiaisiais kambariais. Mansarda su mediniu balkonėliu į rytų pusę buvo skirta poilsiui, šeimos bibliotekai.

Namų statybos meistrai nėra žinomi. Sodybą XIX a. pab. įsigijo Povilas Vidugiris. Pokario metais gyveno kelios šeimos, todėl atsirado įvairių vidaus įrangos pakeitimų.

Svirnas yra rytinėje sodybos dalyje. Jam parinkta gražiausia vieta sodyboje: pagrindiniu lasadu jis atkreiptas į didįjį kiemą, pietų šone - į Vadakties upokšnį. Iš visų pusių svirną supa sodas. Svirnas yra dviejų aukštų su rūsiu. Rūsys sumūrytas iš akmenų, visa viršutinė dalis - medinė. Pirmojo aukšto su balustrada ir antrojo aukšto plotis - 9,26 m, ilgis - 11,51 m, aukštis - 6,23 m. Rūsio plotas - 8,8 x 6,53 m. Tarp rūsių ir svirno grindų susidarė apie 61 m² patalpa. Į šią vadinamą slėptuvę iš pirmo aukšto buvo padaryti du įėjimai - didysis ir mažasis. Įėjimai buvo gerai užmaskuoti, nes slėptuvė buvo skirta draudžiamai lietuviškai literatūrai laikyti.

Svirno stogas yra dvišlaitis, dengtas skiedromis. Medinės pastato sienos iš tašytų rąstų, suleistų į sąsparas. Aplink svirną įrengtas priešvirnis su balustrada.

Svirnų statė XIX a. pab. broliai Antanas ir Vaclovas Vidugiriai savo broliui sodininkui Povilui Vidugiriui. Jiems padėjo Garšvių knygnešys Kazimieras Ūdra.

Garšvių knygnešių bendrovės (1885-1895 m.) nariai svirne slėpė draudžiamą literatūrą, 1902-1905 m. čia lankėsi ir gyveno J. Tumas - Vaižgantas.

Tarybiniais metais buvo sunaikintos slėptuvės, išplėstos ažuolinės grindys, išvežtas vertingas svirno interjeras.

Svirnas retai sutinkamo šoninio tipo, apsuptas galerija, vertingas medinės liaudies architektūros paminklas. Dėl savo istorinė vertės jis priskiriamas vietinės reikšmės istorijos paminklams (IV 986).

Literatūra

1. Balčiūnas V. *Ar žinote, kas ta Ustronė II Laisvas žodis*. 1989. Vasario 28.

2. Juknevičius P. *Architektūros paminklas, Ustronės kaimas II Tėvynė*. 1987. Liepos

7.

3. Juknevičius P. *Svirnas sode prie Nevėžio II Tėvynė* 1982. Vasario 27.

4. Vaičiūnas J. *Vertingas paminklas - knygų slėptuvė II Muziejai ir paminklai*.

r 985. Nr. 7. P. 68.

Urbanistikos paminklai

Iš 61 Lietuvoje saugomo vielinės reikšmės urbanistikos paminklo Panevėžio rajone yra du: Krekenavos ir Ramygalos miestelių centrai. Krekenavos gatvių tinklas, aikštės planas ir erdvinė kompozicija yra urbanistikos paminklas (UV 21).

Vertingas miestelio panoramos vaizdas iš rytų ir pietų pusės.

Krekenavos centro stačiakampis planas susidarė XVI a. II-oje pusėje. Likusi miestelio dalis išlaikė radialinio plano bruožus. Tūrinė erdvinė kompozicija susiformavo iki XX a. pradžios. Krekenavos gatvių tinklas darniai susijęs su kalvota vietove. Keturių pagrindinių gatvių susikirtime yra stačiakampe aikštė.

Senajoje miestelio dalyje vyrauja XIX a. II-os pusės XX a. I-os pusės vienaaukščiai mediniai namai, centre ir į šiaurės vakarus nuo jo pokario metais pastatyta 1-3 aukštų gyvenamųjų namų bei visuomeninių pastatų. Viršutinėje upės terasoje, atokiau nuo aikštės, stovi didėję istorizmo laikotarpio architektūros bažnyčia (1896-1901 m.), Ramygalos gatvių tinklas ir aikštės planas, miesto panorama - urbanistikos paminklas (UV 32).

Miestelio planas radialinis, išsirutuliojęs iš linijinio. Dabartinę formą jis įsigijo XIX a. I-oje pusėje. Tūrinė erdvinė kompozicija susiformavo iki XX a. pradžios. Keturių pagrindinių miestelio gatvių sankryžoje yra netaisyklingo ovafo formos aikštė, susidariusi iš gatvės atkarpos praplatėjimo. Urbanistikos paminklo teritorijoje vyrauja XX a. pirmosios pusės 1-2 aukštų pastatai. Žymesnis pastatas yra neogotikinė vienbokštė bažnyčia (1898-1914 m.).

Literatūra

1. Miškinis A. Krekenava II Lietuvos TSR urbanistikos paminklai. V., 1986. T. 9. R S - 47.
2. Miškinis A. Krekenava II Mokslas ir gyvenimas. 1964. Nr. 4. R 33.
3. Žostautaitė P. Ramygalą II Mokslas ir gyvenimas. 1973. Nr. 3. P. 49.

Leidinyje panaudotų architektūros terminų žodynas

ApSida - pusapvalė arba daugiakampė išsikišanti pastato dalis, bažnyčiose esanti už didžiojo altoriaus.

Antablementas - ant kolonų arba piliorių esantis gulsčias perdengimas, susidedantis iš trijų lygiagrečių dalių: architravo, Irizo ir karnizo.

Arka - sienoje esančios angos arba dviejų skyrium stovinčių atramų lanko formos perdengimas.

Arkada - eilė kolonų arba piliorių, sujungtų arkomis.

Architravas - ant kolonų gulinti horizontali apatinė antablemento dalis.

Baliustrada - architektūrinis pagražinimas neaukštos tvorelės pavidalo, sudarytas iš stulpelių ir turėklų.

Choras - bažnyčias dalis, dažniausiai virš pagrindinio jėjimo, vargonams ir giesmininkams.

Cokolis - apatinė, kiek išsikišusi pastato arba kitokio statinio dalis, jo pagrindas dažnai daromas iš akmens.

Dekoras - architektūros arba dailės kūrinio puošybos elementų visuma.

Fasadas - pastato arba jo dalies išorinė pusė, vertikalusis paviršius.

Frizas - vidurinė antablemento dalis, taip pat dekoratyvinė reljefinė arba tapyta juosta, puošianti sieną.

Frontonas - pastato viršutinės dalies užbaigimas, atskirtas nuo sienos karnizu. Taikomas pas tat u, durų fangų viršui papuošti. Dažniausiai - trikampė plokštuma dvišlaičio stogo gale.

Kapitelis - kolonos, piliastro viršutinė dalis, j kurią remiasi horizontali perdanga.

Karnizas - išsikišusi perdangos dalis, susijusi su stogo briauna, viršutinė antablemento dalis.

Konsolė - pastato išsikišančių dalių paspara.

Mūdiijonas - paprastai "S" formos konsolės rūšis, kuri palaiko išsikišančią karnizo dalį.

Nava - išilginė bažnyčios vidaus patalpų dalis, atskirta nuo kitų stulpais arba kolonomis.

Orderis - kompozicijos rūšis, kurios svarbiausieji elementai yra kolona, kapitelis ir antablementas, proporcingai tarpusavyje susieti.

Parteris - parko arba sodo dekoratyvinis žemų augalų žolynas arba gėlynas.

Piliastras - vertikalus sienos kyšulys, turintis visus orderiui būdingus elementus.

Piliorius - kvadratinės arba daugiakampės formos stulpas, kuris laiko skliautus, antablementą arba arkų galus.

Presbiterija - bažnyčios dalis - vidurinioios navos tęsinys, kuriame yra didysis altorius, laikomi liturginiai reikmenys. Nuo likusios navos dalies atitvertas baliustrada.

Portikas - atvira kolonada prie jėjimo, dengtas pastato prieangis su stulpais arba kolonomis.

Rizalitas - pastato dalis, išsikišusi fasade per visą pastato aukštį.

Redaktorius A. Aslramskas
Techninė redaktorė A. Bočiulytė
©Išleido Panevėžio rajono kultūros paminklų apsaugos tarnyba
Rinko ir maketavo R. Gudas
Nuotraukų autorius J. Ambraška
Viršelyje Ustronės sodybos svirnas
Tiražas 150 SL 676